

AVRAM IANCU - 200!

Nr.10(50/octombrie 2024)

Pagini de istorie trăită. De la Diktatul de la Viena la războiul antisovietic

Prof. univ. Dr. Mircea POPA

Constantin Moșincat ne-a adus aminte în august anul acesta de marea tragedie trăită de poporul român în anul 1940, când o bună parte din teritoriul țării a fost smulsă din trupul Patriei Mamă, prin mașinațiunile odioase ale lui Hitler, Mussolini și Horthy, figuri de tristă memorie ale istoriei și oferită plocon ungarilor, celor care timp de cinci secole au îngenuncheat poporul român din Transilvania, ținându-l într-o beznă cumplită. Cartea lui despre Dictatul de la Viena¹, act arbitrar și rușinos pentru demnitatea popoarelor lumii din sec. al XX-lea, ar trebui să stea pe masa fiecărui român spre a avea în față holocaustul trăit de părinții lor, prin crimele odioase comise, de acei care s-au crezut întotdeauna mesageri ai civilizației europene. Dimpotrivă, ei s-au demascat singuri ca purtând acel germene asiatic de zarvă, haos și încălcarea principiilor libertății, pe care l-au dovedit și la 1848. Noi și slovacii au fost de-a lungul istoriei victimele cele mai nevinovate ale acestui val de ură și resentimente, care au dat trufașilor cuceritori sentimentul că nedreptatea și ura șovină pot fi veșnice.

Anul 1940 ar fi putut fi pentru ei un an al căinței și al reconcilierii, al lepădării politicii revizioniste, și al respectului pentru hotărârile de

la Trianon. Au fost însă contaminați de ideile delirante ale unui bolnav psihic precum Hitler și a aventurierului Mussolini., care, de la un an la altul și-au dovedit incapacitatea de a gândi rațional. Cu un an înainte, Germania a desființat suveranitatea Cehoslovaciei și Poloniei, iar prin pactul de tristă amintire Ribbentrop - Molotov ne-au luat nouă Basarabia și Bucovina, pierzând la scurt timp și Dobrogea de sud. Ducând o politică de intimidare și de amenințare fățișă, cele două state fasciste europene foloseau cum nu se poate mai bine vechiul slogan habsburgic „Divide et impera!”, intenționând prin aceasta să țină cele două țări vecine, România și Ungaria într-o stare de permanentă beligeranță, spre a le controla și a le impune politica de forță dorită de ele, spre a le folosi drept carne de tun în războiul anti-sovietic, plănuțit de mult.

Un vast teritoriu de aproape 50.000 km², cu o populație majoritar românească a fost făcut cadou de Hitler, Mussolini și Ciano slugoiului lor Horthy, poreclit „amiralul fără flotă”, în ideea de a ține în șah cele două popoare și a le controla după bunul lor plac. Pentru români a fost picătura care a umplut paharul și după ce o lungă perioadă de timp țara a refuzat să accepte un regim de dictatură, acum, după alungarea lui Carol al II-lea, găsit vinovat de o politică externă păguboasă, țara l-a primit în fruntea ei pe mareșalul Ion Antonescu, om al armelor înainte de toate, sperând că vor fi întregite hotarele.

Diktatul de la Viena a rămas în conștiința tuturor românilor ca unul dintre cele mai odioase crime puse la cale de regimurile fasciste europene, în cârdășie cu dictatorul Stalin și cu pofta nesățioasă a acestui sângeros animal de pradă de a călca în picioare drepturile colective și individuale ale cetățenilor țării sale în special și ale cetățenilor din țările vecine în general. Deși majoritatea forțelor politice de la noi erau hotărâte să riposteze cu forța armelor la această mascaradă de „arbitraj” internațional, Consiliul de Coroană a găsit de cuviință să nu riște a transforma România într-o țară ocupată de

¹ Constantin Moșincat, *1940-strigătul de durere a românilor ardeleni sub administrația horthystă (6 sept 1940 -25 octombrie 1945)*, Ed. Tipo MC, Oradea, 2017

AVRAM IANCU - 200!

Nr.10(50/octombrie 2024)

armatele germane și de cele maghiare, fapt care ar fi periclitat însăși ființa națională și statul ca atare luat în totalitatea sa.

Prin hotărârea luată, Ardealul a fost transformat automat într-un fel de „Vale a Plângerii”, mii și sute de cetățeni români luând calea refugiului, o imensă forță de muncă și de potențial uman fiind desprinse din locurile lor de baștină spre a fi diseminate în restul teritoriului daco-român. Calvarul pribegiei a fost însă mult mai ușor decât calvarul ocupației, armata horthystă de ocupație dedându-se în teritoriile românești la crime și violențe fără precedent, demne doar de înaintașii barbari din neamul lui Attila. Suita acestor multiple vexațiuni de tot felul a rămas până astăzi o pată rușinoasă și extrem de gravă la adresa unei populații pașnice și nu poate fi ștearsă nici măcar cu scuzele oficiale făcute de statul maghiar de astăzi.

Vremurile acelea de tristă memorie au fost puse pe hârtie de puțini cronicari și martori ai evenimentelor, pe care slăbiciunea autorităților, caracterul lor tranzacționist și defetist i-a surprins neplăcut, ele fiind taxate ca o mare înfrângere morală. Zeci de adunări de protest, organizate în majoritatea orașelor mai importante ale Transilvaniei au dat o ripostă fermă acestui comportament purtări de neînțeles a autorităților și nu puține voci au chemat la rezistență armată și la mobilizare generală. Detronarea regelui și plecarea lui din țară a mai molcomit într-un anume fel spiritele, dar sentimentul general de neputință și rușine a rămas. El poate fi regăsit din plin în cele două scrieri cu caracter memorialistic care ni s-au păstrat și care au fost date publicității imediat după odiosul act. Cel dintâi serial aparține profesorului și scriitorului Victor Papilian și a apărut cu titlul „*Cu steagul înfășurat. Amintiri de la evacuarea Clujului*”, apărut în ziarul „România nouă” de sub conducerea lui Zaharia Boilă, de la 8 octombrie 1840, până în ianuarie 1941, fiind editat postum de către Crișan Mircioiu în 1982. Dezamăgirea, revolta, amărăciunea trăită de populație alături de ostașii armatei noastre, care părăseau Clujul cu lacrimi în ochi nu se poate descrie. V. Papilian reține câteva scene caracteristice din acest amar exod, amintind de calvarul biblic al iudeilor sub egipteni.

Cel de al doilea text, pe care îl punem acum în circulație, aparține unui ziarist clujean mai puțin cunoscut, dar care a jucat în epocă un rol deosebit de important prin întreaga sa activitate pusă în slujba cauzei naționale. E vorba de ziaristul Constantin Hagea (1905-1961), care, după absolvirea Facultății de Drept din Cluj, a intrat în rândurile Partidului Național Țărănesc, devenind redactor la ziarul „România nouă” a lui Zaharia Boilă, unde a făcut gazetărie militantă până la ocuparea Ardealului de Nord de trupele maghiare, când s-a refugiat la București, ocupând funcția de redactor șef a publicației „Ardealul”, „organ de luptă și afirmare românească al refugiaților și expulzaților ardeleni”, deținând funcții de conducere în asociațiile acestor refugiați. Chiar în septembrie 1940, el tipărea la tipografia Lovrov din Arad cartea *Plângă Ardealul...*, în care dădea prețioase informații despre împrejurările în care a avut loc acest odios act imperialisto-fascist și asupra gravelor lui implicații și repercusiuni în viața neamului nostru. Scrisul său înfrigurat comunică trăirea revoltată a locuitorilor Clujului în fața acestei neașteptate cedări, și acțiunile pe care ei le întreprind, ca răspuns la acest mârșav act de trădare națională. Adunarea pe care Ghibu și alți intelectuali ai orașului o conduc în piața centrală a orașului, telegramele pe care le schimbă cu Iuliu Maniu, ilustrează marea dezamăgire a populației că s-au cedat fără luptă teritorii de seamă, în timp ce trupele noastre care vin dinspre Oradea au lacrimi în ochi.

Cartea lui Hagea, deși redusă ca întindere, condensează pagini de mare durere sufletească, fiind o dovadă elocventă a faptului că actul în sine, cel pe care și-a pus semnătura ministrul Mihail Manoilescu la Viena, n-a fost niciodată acceptat, nici validat de cele două mari partide ale neamului, Partidul Național Țărănesc și Partidul Liberal, și că marii lor conducători, Iuliu Maniu, din partea Partidului Național Țărănesc și Dinu Brătianu, din partea Partidului Liberal nu s-au împăcat deloc cu actul de capitulare semnat în împrejurări tragice la Viena, când reprezentanților noștri nu li s-a dat voie să-și eteleze argumentele, fiind doar obligați, sub presiune politică extraordinară, să accepte așa-zisul „arbitraj” al celor două puteri fasciste europene, Germania și Italia. În locul unor discuții și a unor negocieri, delegațiilor prezente la hotelul Belvedere din Viena li s-a citit un text dinainte redactat, obligând delegația română să-l accepte, sub amenințarea unei invazii necruțătoare imediate. Cele două texte ilustrează cu asupra de măsură condamnarea acestui act nesăbuit, reproducând atitudinea locuitorilor Clujului față de aceste hotărâri oficiale de neacceptat, reproduse în extenso în paginile broșurii lui Hagea. Anterior, chiar în paginile de deschidere, el prezintă în chip strălucit imaginea îndoliată a Ardealului, lovit atât de crunt în existența sa democratică și în viața de zi cu zi a cetățenilor săi: „*Plâng văile cu nisipul cernut cu aur, plâng câmpiile bine roditoare, plâng munții cu codrii lor,*

AVRAM IANCU - 200!

Nr.10(50/octombrie 2024)

străvechi ocrotitori ai neamului nostru în vremuri de restriște. Ascultați și vă cutremurați! E plânsetul Ardealului ciuntit; al Ardealului ce n-a putut să ridice spada împotriva celui ce l-a lovit cu spada. E plânsetul cel mai sfâșietor ce s-a auzit vreodată undeva pe pământ. Plânset de revoltă și deznădejde.” Odiioasei hotărâri, poporul român i-a răspuns prin cuvântul mamelor ardelene care își îndemneau copii să lupte cu demnitate, ori mai bine să moară în luptă decât să cedeze cu rușine.

Aceasta a fost în fond și atitudinea comunicată public de către Iuliu Maniu, care a demonstrat că unirea Ardealului cu Patria Mamă nu se întemeiază pe tratatul de la Trianon, pe care îl contestă cu vociferări maghiarii, ci pe hotărârea Adunării de la Alba Iulia, adunare a întregului conclav de locuitori ai Transilvaniei, fie ei români, germani sau de alte naționalități. „Asupra Ardealului, spunea veneratul om politic, nu poate dispune nimeni, decât poporul român din Transilvania, care a avut și are dreptul firesc de a uni Ardealul cu Vechiul Regat pentru a realiza marele ideal al unității naționale. Poporul român are acest drept pentru că formează majoritatea locuitorilor din Transilvania și pentru că unitatea geografică a vechiului Regat și împrejurările social-economice pretind această unitate.”

Al doilea argument pe care îl aduce în discuție Iuliu Maniu e faptul că acest guvern nu poate vorbi în numele țării, deoarece el nu a fost ales legitim, prin alegeri libere, ci a fost rezultatul unei lovituri de stat, el neavând mandat de la națiune ca s-o reprezinte. Nici o hotărâre cu privire la Transilvania nu e valabilă, fără ca mai înainte să fie întrebat poporul ce-o locuiește asupra acestei hotărâri. Ca atare, el protestează împotriva actului de supune la un simulacru de „arbitraj” și alege soluția luptei decât a „retragerii rușinoase”.

Același punct de vedere îl împărtășește și C.I. Brătianu în numele Partidului Liberal, arătând de la bun început că actul supunerii e un act anticonstituțional și antidemocratic, deoarece a fost luat de „o formațiune artificială” antipatizată de populație, un act al unui regim de dictatură, nerecunoscut de popor. Guverne de acest tip au încălcat principiile de drept ale guvernării democratice și au cedat, cu de la sine putere, părți din teritoriul țării, fără ca țara să fie consultată. „Țara a fost încontinuu ținută în necunoștința celor ce se petrec și a soartei ce o așteaptă, spune el. Nu ni s-a permis nici măcar să apărăm cauza ei, publicând memoriul ce făcusem, iscălit de peste 50 personalități marcante din țară, sub motiv că apărarea cauzei românești nu o poate face decât partidul națiunii”. În continuare, el arată că la discuția inițiată de Suveran la Consiliul de Coroană, el a respins cu tărie ideea cedării unor părți din Ardeal, că acesta reprezintă „inima țării”, că „ungurii nu au niciun drept asupra Ardealului, iar populația lui a luptat timp de secole pentru această unire” și că acest popor „nu poate fi răspunzător de actele guvernanților săi”, când a fost ținut „sub un regim de dictatură, de cenzură și de presiune, ținut izolat de Coroană”.

Cartea lui Constantin Hagea vorbește și de „lovitura de trăznet” care a fost dată de venirea la putere a lui Antonescu, și a comunicatului său prin care interzicea orice manifestare, în timp ce „Țara fierbea, fierbea groaznic”. Voievodul Mihai e proclamat rege, dar, și în aceste condiții fruntașul țărănist Iuliu Maniu trimite lui Hitler și lui Mussolini câte o telegramă de protest, arătând în mod deschis că „Această sentință nesocotește principiul naționalităților și concepțiile cele mai elementare de dreptate, creând în Europa Orientală un focar de neliniște, care va fi un izvor de permanentă tulburare a păcii”.

Prin publicarea acestor documente originale, Constantin Hagea a urmărit în primul rând să informeze populația Transilvaniei asupra actului criminal pus la cale de cele două state fasciste din Europe în favoarea celui de al treilea. Dimensiunea nedreptății ce ni s-a făcut iese la fiecare pas în evidență, ca și netemeinicia juridică a lui, fapt care îl scoate de la început în afara constituționalității. Cartea lui Hagea are apoi meritul că ne prezintă o situație de fapt, deloc cosmetizată și atenuată, o situație care poate deveni în orice clipă explozivă. Ea este expresia nemulțumirilor generale ale populației, a revoltei maselor populare, a intelectualității celei mai înaintate din sânul poporului român, a celor două partide cele mai populare ale țării, partide care au făcut de fapt România Mare și au condus țara pe drumul progresului timp de peste un secol. În contextul luptei românești împotriva Diktatului odios de la Viena, acest tip de manifest democratic trebuie luat de acum înainte în seamă și integrat documentelor istorice cu valoare restitativă.

Constantin Hagea a fost un ziarist dăruit meseriei. Formula lui de abordare ziaristică este foarte laxă, cuprinzând formule foarte diferite de abordare a realităților social-politice ale vremii. Unele dintre materialele redactate încearcă să aducă în fața publicului cititor al vremii sale o serie de realități ale trecutului, încastrând câte o întâmplare sau câte un aspect de viață în mijlocul unui reportaj sau a unei evocări. Alteori iese în relief reporterul, care consemnează săptămânal faptele cele mai importante care

AVRAM IANCU - 200!

au loc în Clujul anilor interbelici, sub titlul „Clujul într-o săptămână” Mai târziu, când din cauza Diktatului de la Viena ziarul „România nouă” își mută sediul la Sibiu rubrica se va chema „De la Cluj la Sibiu”, iar apoi când gazetarul se va muta la București, ea se va chema „De la Cluj, la Sibiu, și la București”. Jocul nefericit al imponderabilelor istoriei va face ca numai la un an după nefericitul act al Diktatului de la Viena, România să fie atrasă în sfera de influență a Germaniei, care ne-a împins în războiul antisovietic sub pretextul recucerii Basarabiei și Bucovinei, vechi pământuri românești ajunse sub călcâiul lui Stalin, datorită cunoscutului și condamnatului nărav rusesc de a cuceri cât mai mult spațiu.

Eminescu spunea că rusul suferă de acest „horror vacui” tocmai pentru că el este om de stepă, iar ochii lui nu se odihnesc pe nici un reper mai înalt, de unde tendința de a-și lărgi mereu granițele și a le împinge la infinit. Nu putem ști dacă teoria lui Eminescu este chiar exactă, dar un lucru este cert: toți stăpânitorii acestei întinse țări, indiferent că erau Țari și „tătuci” cu coroane pe cap sau dictatori bolșevici, de la Petru I încoace cu toți au simțit nevoia să-și întindă stăpânirea cât mai departe, călcând sub copitele cailor (apoi ale tancurilor) toate năzuințele de libertate și de viață independentă ale vecinilor lor. În nebunia lor megalomanică, aceștia visau să fie stăpânii unui teritoriu care să se întindă de la un ocean la altul și de la Marea Nordului la Marea Neagră, Caspică și de Azov, în așa fel încât „pământul rusesc” să fie la fel de nesfârșit ca și stepa în care „setea de spațiu” izburcea din fiecare gorgan de pământ. În această nebunie a lor, ei s-au întâlnit cu o altă nebunie pe măsură, cu cea fascistă, cele două tendințe totalitariste ale lumii secolului XX ajungând să se confrunte acum la scară planetară și să ducă la cel de al Doilea Război Mondial. Pentru un om al armelor, cum a fost Antonescu, atragerea României în război n-a constituit o problemă prea complicată, mai ales că noi, românii, aveam și o motivație adâncă s-o facem (Basarabia și Bucovina). Dacă mai adăugăm la acestea, profundul sentiment anti-comunist al românilor, ca și propaganda europeană intensă și de durată purtată împotriva bolșevismului, ca dușman al bisericii și al proprietății private, motivația căpăta dintr-odată rezonuri mult mai adânci pe care noi românii le-am descifrat ca atare. La început războiul acesta a căpătat pentru noi chiar accepțiunea de „război sfânt”, cu atributul de „epopee națională”, așa cum mai toată presa noastră l-a catalogat.

În aceste condiții speciale, un gazetar de vocație ca și Constantin Hagea, fost în mod firesc atras de realitățile frontului și s-a trezit la un moment dat „reporter de război” pe frontul din Răsărit. Rezultatul acestei experiențe a fost cartea sa de reportaje intitulată „Zile și nopți în stepa nogaică. Insemnări de război”, apărută în editura ziarului „Tribuna” din Brașov în 1942. Îl precedase într-o misiune asemănătoare Constantin Virgil Gheorghiu care publicase în 1941 cartea sa de succes „Ard malurile Nistrului. Mare reportaj de război din teritoriile dezrobite”. În 1942 a repetat experiența, îmbarcându-se pe un submarin și publicând apoi o altă carte de succes, intitulată „Cu submarinul la asediul Sevastopolului”, urmată apoi de o alta „Am luptat în Crimeea” (1942). Dealtfel, dacă facem o incursiune în presa vremii, vom constata că literatura celui de al Doilea Război Mondial e mult mai vastă și mai bogată decât la prima privire. În cea mai mare parte ea este și astăzi cvasi-necunoscută publicului cititor contemporan și chiar specialiștilor, cu excepția poate a generației care a trăit evenimentul, dar care pare astăzi tot mai redusă numeric. Cauza? Ne-o putem bine închipui, deoarece, după întoarcerea armelor și înscăunarea epocii de ocupație sovietică iar apoi a dictaturii comuniste, toată această literatură a fost pusă la index, dacă nu chiar distrusă, înșiși autorii unor astfel de texte simțindu-se tot timpul amenințați de sabia lui Damocles care apăsa asupra capului lor și făcând tot posibilul să șteargă din memoria contemporanilor (dacă nu chiar să-și distrugă singuri cărțile compromițătoare, care puteau servi ca obiect de șantaj dacă nu direct drept capete de acuză extrem de periculoase) asemenea titluri compromițătoare. Cei trei ani de război antisovietic au lăsat totuși urme dintre cele mai durabile în scrisul literar românesc și nu există revistă sau ziar din perioada anilor 1941-1944, să nu conțină astfel de pagini de poezie, de proză sau de reportaj de pe frontul din Răsărit. Unele ziare dispun chiar de rubrici speciale care înlesnesc comunicarea cu cei de pe front sau înlesnesc publicarea unor materiale scrise direct de combatanții aflați în zona operațiilor directe. S-a ajuns chiar să se publice culegeri de „scrisori” ale soldaților de pe front, cum este antologia de gen realizată de Al. Lascarov-Moldoveanu, „Scrisori de război”. În același stil, Constantin Hagea realizează și el o antologie de compuneri în versuri ale soldaților concentrați, pe care o publică sub titlul „Cântece de pe zonă, culese de Constantin Hagea”, tipărită la Sibiu în 1940, culegere care în timp de patru ani cunoaște cinci ediții, ultima editată la Arad în 1944. Culegerea de poezii compuse de soldații mobilizați, conține câteva texte destul de reușite, multe dintre ele lucrate pe modelul binecunoscut al cântecelor populare de înstrăinare. Se dovedește astfel, o

AVRAM IANCU - 200!

Nr.10(50/octombrie 2024)

dată în plus, perenitatea folclorului nostru, faptul că la noi fenomenul „folclorizării”, al creației similifolclorice este încă viu și plin de reale surprize.

Dar să revenim la literatura așa-zisă „de front”, creată în timpul războiului, având ca fundal confruntările armate sau având plasată acțiunea în plină conflagrație mondială. În domeniul poeziei se detașează de departe cartea de „*Poeme de război*” a lui Radu Gyr, alături de care scriu poezie de front Cornelia Buzdugan-Hășeganu, cu *Chenar pe marginea războiului* (1942), Demostene Botez cu *Pământ și om* (1942), Zaharia Stancu cu *Iarba fiarelor* (1942), Horia Agarici cu *Acorduri și nuanțe* (1942), Al. Raicu cu *Carnet de soldat* (1942), Mihai Welther cu *Soldat 1941*, dar și cu poeziile scrise de Ion Sofia Manolescu, George Vaida (mort pe front și considerat erou), T.Al. Munteanu, Ion Șiuğariu, Matei Alexandru, Valeriu Mardare etc. Multe din volumele semnate de ei nici nu le-am putut consulta, deoarece lipsesc din depozitul legal al Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, unde poate că nici n-au intrat la timpul potrivit datorită împrejurărilor că biblioteca se mutase, cel puțin teoretic, dimpreună cu universitatea, la Sibiu. Cronicarul literar al revistei „Vremea războiului”, Pompiliu Constantinescu, este însă destul de atent cu literatura de război, pe care o consemnează cu oarecare predilecție în cronicile pe care le semnează în paginile revistei, de unde putem spicui alte titluri a pe care le comentează. Poate că a venit vremea să reconstituim și sub raport literar, această vreme neguroasă a anilor 1940-1944, spre a vedea mai exact toate neajunsurile suferite de populația românească care a traversat, cu mari greutăți, infernul zilelor de atunci.

Mircea Popa
Cluj-Napoca